

УНИВЕРЗИТЕТ У НИШУ
ПРИРОДНО МАТЕМАТИЧКИ ФАКУЛТЕТ
ДЕПАРТМАН ЗА ГЕОГРАФИЈУ

УТИЦАЈ СВЕТСКЕ ФИНАНСИЈСКЕ И
ЕКОНОМСКЕ КРИЗЕ НА РАЗВОЈ
МЕЂУНАРОДНОГ ТУРИЗМА

Мастер рад

Ментор

др Јелена Петровић

Кандидат

Бранислав Ј. Ђорђевић

Број индекса 160

Ниш, 2015

Садржај:

УВОД.....	4
1. ГЛОБАЛНА ФИНАНСИЈСКА И ЕКОНОМСКА КРИЗА.....	7
1.1. Свет је у сталним променама и кретању.....	7
1.1.1 Нов капиталистички поредак.....	8
1.2. Кризе у периоду од 1961 – 1970 године.....	9
1.3. Кризе у периоду од 1973 – 2003. године.....	10
1.4. Кризе у појединим деловима света.....	10
1.5. Светска и економска и финансијска криза 2008. године.....	13
1.5.1. Подстицаји – санирање кризе.....	16
1.5.2. Свет после кризе 2008.г.	18
2. УТИЦАЈ КРИЗЕ НА ПРИВРЕДНА КРЕТАЊА У СРБИЈИ	19
2.1. Географски положај Србије	19
2.2. Кретање БДП у Србији у 21. веку.....	Error! Bookmark not defined.
2.2.1. Стање привреде Србије.....	Error! Bookmark not defined.
2.3. Карактеристике развоја туризма у Србији.....	Error! Bookmark not defined.
3. КАРАКТЕРИСТИКЕ ТУРИЗМА У СВЕТУ	35
3.1. Појам и дефиниције	35
3.2. Пут развоја	36
3.3. Значај туризма	36
3.3.1. Друштвени значај	Error! Bookmark not defined.
3.3.2. Политички значај туризма.....	37
3.3.3. Економски значај.....	37
3.3.4. Карактеристике туристичког тржишта.....	Error! Bookmark not defined.
3.4. Услови за развој међународног туризма.....	39
3.5. Кретање међународног туризма у свету	Error! Bookmark not defined.
3.5.1. Макроекономски ефекти развоја туризма у свету.....	40
3.5.2. Укупан ефекат туризма, учешће у БДП %.....	40
3.5.3. Карактеристике туристичког промета у свету пре и после кризе 2008. године	41
4.УТИЦАЈ КРИЗА НА ТУРИЗАМ	47

4.1. Криза и туризам.....	47
4.2. Кризни догађаји и њихов одраз на туризам.....	48
4.2.1. Утицај кризе у периоду од 1961 – 1970. године	50
4.2.2. Утицај нафтне кризе 1973. године	51
4.2.3. Утицај нафтне кризе 1979/80. године	51
4.2.4. Утицај Заливског рата на кретање БДП и туризам	52
4.3. Утицај терористичких напада на кретања у међународном туризму	53
4.4. Утицај кризних подручја на туризам Северне Африке и Блиског Истока	55
4.5. Утицај криза на туризам у Србији.....	58
ЗАКЉУЧАК	60
ЛИТЕРАТУРА	62

Увод

Светска финансијска и економска криза, догодила се 2008. године у САД, моћној земљи „земљи благостања”. Жеља људи да живе изнад својих могућности утицала је на стабилност финансијског и економског система.

Неконтролисаним управљањем ризиком, креатори политике развоја допринели су да многи људи живе на рубу егзистенције. Многи људи су изгубили посао, а неки су остали без дома и штедње. Криза која се пренела на глобално тржиште имала је значајан утицај на развијене државе. Међутим њен негативан утицај је био већи на државе у развоју и државе у транзицији. Све делатности у привреди су имале застој – стагнацију, па и туризам, посебно међународна кретања људи у свету.

Кризне промене нису ретке у свету. Кризне ситуације су последица многобројних разлога, као што су: политичке, економске, енергетске, валутне, терористичке, стихијске и др. Све оне, сем стихијских, су грешке човека, идеје брзе добити и моћи. По јачини, тежини и дуготрајности деловања кризних промена на светско-глобално тржиште, могу да се пореде само Велика депресија 1929/30.године и Велика рецесија 2008.године (САД). Две карактеристике су им заједничке, а то су: пораст и пад (пољопривредни производи, некретнине). Колапс привреде је допринео смањењу животног стандарда становништва. Да би се санирале последице, држава је интервенисала, сређивањем тржишта.

Рецесија 2008. године могла је благовремено да се препозна. Поуке из привредног пада Тајланда, Јужне Кореје па и Индије, нису се користиле. Рецесија је настала повећањем камата. САД није помогао као и ММФ изалазак из кризе, више су одмогли. Када се томе дода амерички фискални и трговински дефицит и сагласно томе акумулација огромних доларских резерви у Кини – неуравнотежена глобална привреда – јасно је да су ствари биле ужасно лоше. Саме државе излазе из рецесије и завидан развој пронашле су у примени "зелене економије": Кина и Индија су своје привреде унапредиле.

На развој међународног туризма утичу све промене у свету, а посебно оне брзе и искитрене као што је ”шок”, повећања цена нафте на Блиском Истоку 1973. 1980.године. Туризам – путовања, непосредно користи све врсте саобраћаја. Године 2014.туристи су користили авио превоз 54% /керозин), 27% друмски саобраћај, 15% водени саобраћај (бензин). Свако повећање цена горива доводе до промена понашања путника, јер се одражава на повећање материјалних трошкова.

При опредељењу туриста, жеља за одмором, разонодом, ширење нових видика, очекује безбедност у путовању, одређеној дестинацији. Ратни немири, политички сукоби, тероризам, а посебно страдање (убијање и самих туриста – Египат, Турска), плаше и чине обазривим туристе на међународним путовањима.

Основна карактеристика туризма је да је то веома уносна привредна делатност, чији је приход саставни део БДП-е земаља туристичког тржишта. Статистичка обрада података о развоју туризма је 1967.започела Светска банка и омогућује унапређивање напретка и стагнације у међународном туризму, на основу националних извештаја.

Република Србија као земље у развоју, свој туристички потенцијал није могла да развије довољно. Бивше Републике СФРЈ имале су море, а континентална Србија, препустила је њима примат развоја туризма. Земље у транзицији, затим у рецесији, са јавним дуговањима које прелазе лимит, штеде, затварају своја тржишта или су неконкурентни.

У раду посебна пажња је посвећена анализи утицаја досадашњих криза на развој туризма са посебним освртом на утицај светске и финансијске кризе која је забележена у 2008. години у САД.

Рад обухвата четири дела. У првом делу посебна пажња је посвећена анализи утицаја светских и финансијских криза на привреду конкретних држава као и њиховом утицају на светску привреду. Други део рада је усмерен ка анализи географског положаја Србији, али и анализи њеног привредног раста и развоја у току 21. века. У трећој глави посебна пажња је посвећена развоју међународног туризма и утицају светске кризе на развој међународног туризма пре и након 2008.

године. У четвртом делу посебна пажња је посвећена анализи утицаја кризних догађаја на туризам у свету и туризам на простору Србије.

1. Глобална финансијска и економска криза

Основна тежња сваког друштва, државе и света у целини је да се створе што оптималнији услови за егзистенцију сваког човека. Колико ће друштво бити успешно зависи од политичких креатора које најчешће обликују економски и финансијски систем, основу друштва за развој. Развој је често праћен успонима, а јављају се мање или веће кризе, падови.

1.1 Свет је у сталним променама и кретању

Значајне промене у светској привреди су забележене крајем 18. и почетком 19. века.. Смењује се мануфактурна привреда потиснута индустријском револуцијом и развојем науке и технологије. Миграција становништва у градовима је присутна у тражењу посла, бољих услова живота.

Свет је подељен на два политичка блока: САД на челу капиталистичког поретка и СССР, предводник социјализма у Источној Европи. Међу њима влада хладни рат за превласт – доминацију у свету. Ту је и Трећи свет (несврстани), углавном неразвијене земље.

После II светског рата Европа је разорена. Помоћ је била неопходна у циљу санирања последице рата. Из тих разлога формирала се Светска банка. Свет почиње да брине о глобалном развоју. Природне катастрофе (Чернобил, 1986.), земљотреси а и више мањих финансијских криза погодиле су цео свет.

Социјалистички блок, планира развој (петолетка), што даје резултате у градњи, а посебно скоро да нема људи који нису запослени. Брига је посебна у социјалној заштити, образовању, обезбеђење сталних одмора. СССР, од мањих земаља такође, користи природна богатства. Капитализам, настоји да има утицај на што већи број земаља и такође користи њихова богатства. Компаније шире глобално тржиште, очекују брзу добит.

На светском нивоу покрећу се значајни проблеми за целокупну цивилизацију: питање људских права, неједнакости – сиромаштва, проблем климатских промена "стаклена башта" (емитовање CO₂ у ваздуху), смањење

коришћења необновивих сировина и њихова замена обновивим (сунчева енергија...).

Све су то биле добре замисли, али не и коначна решења. Иако је Миленијумски програм требало да допринесе смањивању сиромаштва он није утицао на смањење сиромаштва у новом веку. Године 1989. за време пада берлинског зида догодила се најзначајнија промена: распад социјалистичког блока, при чему је СССР променио поредак.

1.1.1 Нов капиталистички поредак

Развијене, моћне земље настоје да вишак својине производа пласирају на што већем, глобалном тржишту у замену за помоћ, која је у ствари задуживање у новцу или застарелим технологијама за неразвијене. Често су подстрекивачи локалних ратова, а све у циљу коришћења природног богатства неразвијених и "прљаву" производњу измештају у те земље, користећи јефтину радну снагу.

Неједнакости, сиромаштво у свету се не смањује. Још увек у Африци људи живе за мање на дан од 2 долара. Визија да сиромашни повећају потрошњу а богати да је смање остаје само то. И унутар богатих земаља посотије велике неједнакости. Глобална привреда је све присутнија и она је у неравнотежи, јер неразвијене земље своју сигурност осећају у чувању резерви.

Највеће промене доживеле су земље бившег социјалистичког блока. Мења се политички поредак, друштвена својина мења власништво. Земље у транзицији олако продају предузећа (банкрот, стечај). Радници масовно губе посао, до 20% незапослених. Држава настоји да преко социјале и накнадом санира последице. Пољуљана је егзистенција људи, породица. Европска заједница преноси бригу за помоћ на ММФ. Контрола зајма је присутна, а то увек иде уз стална условљавања. Миграција свих сталежа у Западну Европу је присутна, а посебно образованих младих кадрова. Свет постаје једна целина, преко комуникација и глобалног тржишта, тако се развија и глобална привреда и утицаји других.

„Свет постаје глобализацијом тржишно поприште, где се тржишне економије, увек различите, теже да се надмећу и надвладају”¹

Борба интереса за освајањетржишта, коришћење туђих јефтених сировина, измештај производње, загађивање животне средине неразвијених је основа капиталистичке експлоатације за свој профит и богаћење.

Тржиште је самореагујуће, без прихватања правила, посебно великих коорпорација. Недовољно или никако се не процењује ризик, те тако није изненађујуће што се кризе јављају и пропадају и економски и финансијски системи који често имају и светске размере.

1.2 Кризе у периоду од 1961 – 1970 године

У овом поглављу посебна пажња биће посвећена анализи криза које су забележене у седмој деценији 20. века. Шестодневни рат на Средњем Истоку имао је значајан утицај на туристичка кретања. У Мексико ситију 1968. године се догодио *Tlatelolco* масакр када су мексичке снаге ликвидирале око 250 студената само пар недеља пре почетка Олимпијских игара 2. октобра 1968. године. Исте године десиле су се и следеће кризе:

- „Прашко пролеће” и криза у Совјетском блоку што је завршило оружаном интервенцијом совјетских трупа у Чехословачкој;
- Расни немири у САД и убиство Мартин Лутера Кинга и Роберта Кенедија;
- Ескалација рата у Вијетнаму;
- Ескалација антиратних протеста;
- Студентски немири.

¹ Џозеф Е. Стиглиц, Слободан пад, „Академска књига”, Нови Сад 2010, стр.65.

1.3 Кризе у периоду од 1973 – 2003. године

У овом периоду јавља се велики број криза, то су:

- Јом Кипурски рат (1973); I нафтна криза (1974); Ембарго *OPEC* на извоз нафте (1975); Иранска револуција, криза са САД таоцима (1979); Почетак Иранско – ирачког рата (1980); II нафтна криза Офанзива Ирана, Сиријска блокада извоза ирачке нафте. I Либански рат, Фокландски рат, ванредно стање у Пољској (1982); Заливски рат, Распад Југославије (1991); НАТО бомбардовање СР Југославије (1999); Рат у Афганистану, Терористички напад у САД (2001); II Заливски рат (2003).

1.4 Кризе у појединим деловима света

Развој друштва није равномеран, наилазе и изразите кризне промене које често делују на све сфере друштвеног развоја. Сама криза је догађај или ситуација која изазива велике промене, јавља се и претња да не могу да се контролишу, изазивају мању или већу штету организацији, систему, а често се прелива и на друге организације и системе.

Прихваћена је основна подела криза, по узроку настанка на: стихијске кризе и кризе чији је креатор човек. Разлика међу њима је да стијихијске кризе не могу се предвидети. У првој фази долази до неравнотеже у самом систему (тј. држава – тржиште), тада се обично не реагује. Затим, настаје друга фаза, криза избија – пропада део система. Тек , у трећој фази кад дође до преливања на више делове система, тражи се решење – спас од пропасти целог система. Како ће се проценити величина кризе, најчешће узима се у обзир колико је људи оштећено, каква и колика је штета учињена, како у простору, тако и у времену. Постоје делови света, где су кризни догађаји врло чести, и неки делови који су дуже времена стабилни (Аустралија) ...

Посматрајући кризне догађаје по континентима, запажамо да је најугроженији континент у 19 и 20. веку Европа. У њој се одиграла два светска рата

(I, II). Ратна разарања и дуготрајне кризе, политичке, које прелазе у економске кризе. Неуједначен развој земаља, од снажних до земаља у развоју, са изразитим социјалним неједнакостима, хладни рат САД и СССР-а, онемогућује довољно кретање људи из блока у блок. Пад Берлинског зида и распад СССР-а, доводи велики број источнобалканских земаља у транзицију (социјална и економска криза). Те кризе се појачавају грађанским ратом на Балкану (година 1990/91 – 1995 Словенија, Хрватска, БиХ), санкције Републици Србији и Црној Гори (ембарго и на путовање). Године 1999. Србију напада НАТО, ваздушни рат "Милосрдни анђео". Кризе се преливају на цео Балкан, целу Европу.

Посебно карактеристичне кризе на Блиском Истоку. Године 1989. сукоб Израел – Либан. Кризна догађања се настављају у дужем временском интервалу и "преливају" на суседе. Почетак 1967/68; 1972/73 енергетска криза (Ирак - Кувајт); 1982. године II енергетска криза, ређају се немири и сукоби: Палестина-Израел, Сирија, Либан. Сукоби трају и ове 2015. године, река избеглица, креће ка Европи. Немири у Северној Африци; промена владе, сукоби разних група ткз. „Арапско пролеће”. Почиње у Тунису 2010. захвата Египат, Алжир... Сиромашна Африка је у сталној социјалној кризи, огроман број становништва живи са 2 долара дневно.

Криза у Тајланду могла је да буде благовремено спречена али САД није пружио тражену помоћ. Саме земље су се избориле програмом "зелена економија". Русија са својим бившим деловима (борбама за очување својих територија и тржишта, имала је падове и успоне у развоју кризе). Јужноамеричке државе: Бразил, Мексико, имале су своје економске кризе, које су поступно превазишле.

Најмоћнија држава света, САД имала је две кризе светског нивоа. Прва економска криза 1930. године имала је зачетак након Првог светског рата. САД је пре рата дувала европским земљама 4 милијарде *USD*, док су након рата европске земље дувале САД чак десет милијарди долара. Миграција становништва у САД је велика. Појачава се неједнакост становништва унутар земље. Куповна моћ опада. Јавља се вишак производа и пад цена. То доводи до Велике депресије. Пропадање великих банака, губитак штедње, повећава незапосленост и сиромаштво, прелази у Велику рецесију.

Други светски рат и повећана производња и потрошња, постепено ће САД извући из економске кризе. САД, тежи непрекидно за превласт моћи на глобалном тржишту тј. криза Хладног рата, тежња за контролом енергетике (нафта), мешање у промени власти на Блиском истоку, на Балкану, појачава јављања кризних жаришта.

„Узрока посебно великих кризних догађаја су погрешно донете одлуке креатора политике, могу да трају краће или дуже у зависности како се приступа управљању кризом.”²

Криза 2008. године представља другу економско–финансијску кризу у САД, која је утицала на привредни развој великог броја држава у свету. Актива САД је очувана, захваљујући интервенцији државе, финансијском систему и привреди. Државе у развоју, немају те могућности да брзо санирају штете, па су им често задужене преко 60% (економска и социјална криза)

Кризе у свету се стално смењују, од оних честих промена валуте и финансијске, затим социјалне кризе од 1970 – 2007. године. незапосленост и до 40% у појединим земљама до оних које уздрмају цео свет и свет неразвијених као и свет моћних. Све кризе, ма где се јављале су погрешне политичке одлуке креатора развоја друштва, најчешће почињу немирима, државним ударима, ратовима, а завршавају се као економске кризе.

Кризе у мање развијеним земљама, не забрињавају много оне, које управљају глобалним економским системом. Ако је глобални економски систем, нападнут у делу моћних земаља, шири се и на друге делове света и тада је стварна опасност, признаје се као криза.

² Џозеф Е. Стиглиц, цит.дело, стр.320

1.5 Светска економска и финансијска криза 2008. године

САД је у основу развоја глобалног тржишта имала само финансијски интерес, што већу добит у што краће време. Погрешне одлуке негативно су се одразиле на сваки сегмент друштва, а нарочито на запослене.

Америчко друштво је потрошачко друштво. Више се троши него што се производи. Већина становника жели свој дом, али и стална куповина аутомобила, одеће и других производа је карактеристична.

„Тешко је имати сталну светску привреду, све док део света наставља да производи далеко више него што троши, а други део који би требало да штеди да би задовољио потребе своје старије популације наставља да троши више него што производи”.³

Криза у САД, могла је да се предвиди: „нерегулисано тржиште преплављено ликвидношћу и ниским каматним стопама, брзи раст цена, некретнина на глобалном нивоу, повећање и одбравање банкарских кредита неликвидним дужницима, када се томе дода амерички фискални и трговински дефицит, акумулација огромних доларских резерви у Кини.”⁴

Привреда је по свему већ била неуравнотежена, успорена.

„Проблем са некретнинама прво су испловили на површину тржишта хипотекарских кредита одобреним неликвидним дужницима, али су ускоро постали очигледни и у другим областима.”⁵

Американци склони благостању не само да су лако узимали кредит за кућу, чије рате су често премашивали њихове приходе, већ су радо користили и кредитне картице и још више се задуживали.

³ Џозеф Е. Стиглиц, цит.дело,стр 19.

⁴ Џозеф Е. Стиглиц, цит.дело, стр 31.

⁵ Џозеф Е. Стиглиц, цит.дело, стр 58.

Цене некретнина нагло су пале на тржишту, проблеми се јављају у секторима станбеног и пословног простора. Потрошња се смањује због великог задуживања становништва и почиње банкрот малих предузећа и неиспуњавање обавеза одобрених комерцијалних кредита.

„Губитак богатства изазвало је оптерећење у многим деловима привреде, банкроте и смањење потрошње, чак и у фирмама и код људи који нису банкротирали.”⁶

Додатни издаци државе су издаци за рат у Ираку, који узима велики данак у датим милијардама само за коришћену нафту. Неверица свих, сем узнемиреног становништва да је стигла Велика рецесија. Пропаст једне од водећих банака, указао је на кризу коју сад више нико не оспорава.

У први девет месеци 2008.године око 1,8 милиона људи изгубило је посао са пуним радним временом и још 1,6 милиона становника који су већ радили са пола радног времена.

Погођене су и државе које су зависиле од: „инвестиционих и трајних добара, трошкови који су могли бити одложени. Половина 2008 до половине 2009.године извоз Јапана смањен је за 35,7%, а Немачке за 22,3%.”⁷

Председник Обама ступањем на дужност, наслеђује привреду пред колапсом. Његов оптимизам је био присутан иако је био сведок да су милиони људи остали без кућа, станова и били изгубљени (поништено право на ослобађање од хипотека, а цене некретнина још увек су падале).

Банке су добиле новац, да би финансирале ослабљену привреду. Држава је схватила да то није једино спасоносно решење, али је у то време једино. Кредити се сада теже дају, а и то иде уз велике трошкове, фирме су смањивале залихе јер је пад тржишта.

⁶ Џозеф Е. Стиглиц, цит.дело, стр 64.

⁷ Џозеф Е. Стиглиц, цит.дело, стр.62

Да се спасе финансијски систем, банкама је омогућено да се са мањом каматом задужују код ФЕД-а. То још увек није било довољно оштећеној привреди да функционише.

Очекивало се да се извозом реше проблеми, али у свету глобализације, проблем у једном делу система преноси се и на остале делове. Пад привреде осетио се и у већем делу света.

Погрешне одлуке финансијског сектора, улагање новца у некретнине (брзе зараде), уместо у мала и средња предузећа, која су у самом економском систему и помажу развој.

Помоћ државе (интервенција) је управљао и у привредно јаку аутоиндустрију, компанија која је конкурент тржишту у Јапану и европским произвођачима аутомобила. Са 50 милијарди спашавју се милиони људи од незапослености у том гиганту.

Крајем 2009. године превише потрошене залихе поново се формирају, знак почетка опоравка. Обама даје снажну наду становништву за мирнију будућност. Предлаже програме из области здравства, образовања и енергије.

„Смањено је богатство у финансијском систему, али је на неки начин политички капитал преживео. Финансијско тржиште САД-а, још увек је значајно. Фирме које су укључене у финансијско тржиште ствара добре приносе у области њиховог пословања, инвестирања у хартије од вредности или одобравање кредита”⁸ Опоравак привреде очекује се до краја 2011. године.

„За фирме привреда је у рецесији толико дуго док они имају неискоришћене капацитете, што значи да привреда послује испод својих могућности”⁹ Дуг период треба да прође да се врати запосленост људи на ниво какав је био пре кризе.

⁸ Џозеф Е. Стиглиц, Слободан пад, „Академска књига”, Нови Сад 2010, стр 72.

⁹ Џозеф Е. Стиглиц, цит. дело, стр. 83.

Држава остаје да се више повеже са тржиштом, уводи финансијске контроле који ће вршити процену ризика и даје подстицаје за развој.

1. 5.1 Подстицаји – санирање кризе

Конгрес САД-а се такође укључује за стабилизацију привреде. Сачињава програм подстицаја:

1. Брзина, што брже да се новац улије у привреду;
2. Ефикасност, сваки потрошени долар да произведе велики пораст запослених и продукције;
3. Усмереност на дугорочне проблеме у држави, на малу националну штедњу, огорман државни дефицит, финансијске проблеме у социјалном осигурању и глобално загревање;
4. Усмереност на инвестиције, кад држава стимулише своју привреду, преко инвестиција, будућа продукција је већа. Такве инвестиције не само да унапређују животни стандард у данашњим генерацијама него и у будућим;
5. Правичност, средња класа је током кризе највише оштећена и нужно јој смањити порез;
6. Бављење хитним краткорочним потребама. У току кризе људи без запослења остали су без здравствене заштите. То је хитан проблем за решавање;
7. Усмеравање подстицаја у секторе у којима се укидају радна места. Обучавање радника за нове послове¹⁰

„У периоду, крај 2007. до краја 2009. привреда је изгубила 8 милиона радних места. Октобра 2009. године забележена је стопа незапослености у Мичигену

¹⁰ Џозеф Е. Стиглиц, цит.дело, стр. 92.

износу од 15%, а у Калифорнији 20%. Године 2009. 23% запослених су се определили за инвалиднину, због бржег добијања помоћи”¹¹

Крах тржишта, кућа и станова у интеракцији са слабим тржиштем, повећали су забринутост људи. Веома везани за своје домове и навикли на велику потрошњу осетила су велику несигурност. Америчко друштво је старо. Изгубљена штедња, несигуран одлазак у пензију још више увећава бригу људи за егзистенцију. Сви подстицаји су недовољни да се обични људи, који су уздрмани врате у мирне токове живота.

Стандардни показатељ БДП не обухвата све вредности становника. Таква вредност је слободно време запослених, без обзира на начин његовог коришћења, за релаксацију, провод са породицом, трошење на културу и спорт. Милиони радника раде да би лепо живели. Становник САД, купује ствари и баца, и поново обнавља. Навикао је на добру зараду. Годишњи одмор је само двонедељни, док је у Европи петонедељни. То су различити стилови живота.

„У овој рецесији 2.4 милиона људи изгубило је здравствено осигурање“¹²

Сигурност је важан аспект друштвеног благостања. Животни стандард већих Американаца је драстично опао, више него што показује статистика.

¹¹ Џозеф Е. Стиглиц, цит. дело, стр.95.

¹² Џозеф Е. Стиглиц, цит. дело, стр.105

1.5.2 Свет после кризе 2008.године

Све што је било у кризи или додирнуло кризу неће бити исто као пре ње. У свету су овом кризом највише погођене земље у развоју. САД је део рецесије пренео и на друге земље, али слабост у делу света прете да угрозе и амерички опоравак.

„Чак и у глобалном свету економска политика кроји се на националном нивоу. Свака држава процењује користи и трошкове својих активности, независно од остатка света.“¹³

Како мале, тако и велике привреде, део потрошње прелива ван границе на куповину увозне робе, путовања. Опрезност после криза указује на одређеност држава ослањања потрошње на домаћу производњу добра и услуге.

Земље у развоју не располажу могућностима финансирања сопствених подстицаја. То очекују од међународних институција, група. До сада било је дискусија о заједничким проблемима и помоћи од Групе 8, Групе 20, Одбора за финансијску стабилност, ММФ и др. Због заједничких светских проблема мораће да укључе и представнике од 80% становништва (необухваћених).

Потреба је за стварање глобалног система резерви за управљање ризиком, да се спрече могуће катастрофе већих размера у привреди било које земље. Кина је једина могла да пружи зајам САД у кризи. Светски проблем и даље остаје неједнакост, сиромаштво, заштита животне средине.

Границе међу државама давно су избрисане новинама у комуникацијама. Тако да веома брзо се с краја на крај света преносе идеје, рекламира производ и нуди сарадња.

¹³ Џозеф Е. Стиглиц, цит.дело, стр. 317

2. УТИЦАЈ КРИЗЕ НА ПРИВРЕДНА КРЕТАЊА У СРБИЈИ

Привреда Србије, је као и привреде других земаља, суочена са трендом глобализације економске активности. Снажан утицај глобализације и на развијене земље и на земље у развоју, манифестује се путем међународних организација и институција (ММФ, СТО...), путем регионалних интеграција (ЕУ, НАФТА и др.) и путем националних компанија. „Србија припада групи земаља која чине југоисточну Европу. Овај регион је осетљиво подручје које представља стратешки изазов за САД и ЕУ, које битно утичу на глобалне токове. На развој наше привреде највећи утицај има ЕУ.”¹⁴

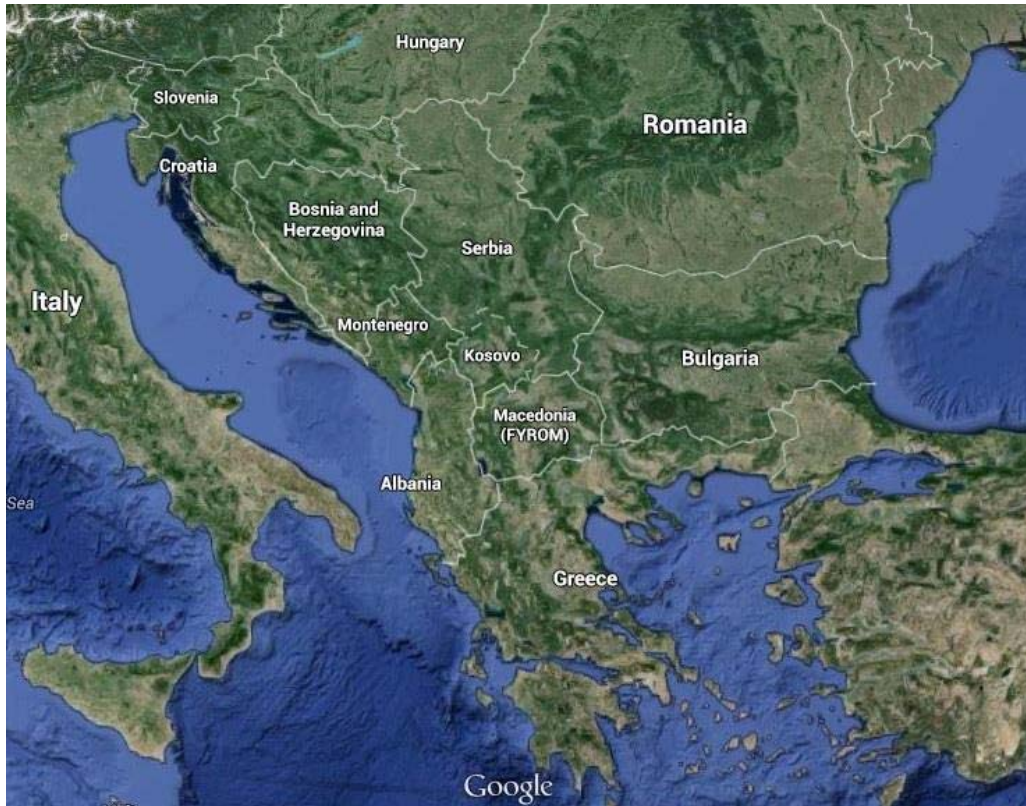
2.1 Географски положај Србије

Србија је континентална земља која се налази на Балканском полуострву у југоисточној Европи, мањим делом у средњој Европи и у Подунављу, између 41°53' и 46°11' северне географске ширине и 18°49' и 23°00' источне географске дужине. Србија се налази у средини северног умереног појаса, ближе Екватору него Северном полу. Према томе, Србија је балканска, подунавска и средњоевропска земља. Овде воде или се укрштају важни међународни копнени, водени и ваздушни путеви који повезују Европу са Африком и Азијом. „На простору данашње Србије у прошлости су се додиривали утицаји старих цивилизација: египатске, јелинске, римске, византијске, турско-источњачке и западне“¹⁵.

¹⁴ Др. Зоран Аранђеловић, регионални развој и Демографски токови земаља југоисточне Европе, Универзитет у Нишу, стр.81

¹⁵ Д. .П.Родић, М.А.Павловић, „Географија Југославије I“, Савремена администрација Д.Д., Београд, 1994, стр.11

Слика 1. Мапа Србије

Извор: google maps

Територија Србије је издуженог неправилног облика и пружа се правцем север-југ. Растојање између најсеверније тачке код Суботице и најужније тачке код села Рестелице на територији општине Гора износи 495km . Растојање између најзападније тачке Србије налази која се налази на граници према Хрватској, Бачки брег (недалеко од Сомбора) и најисточније тачке врх Сребрене главе на Старој планини износи око 425km . Географски центар Србије налази се у насељу Гривац, општина Кнић.

Површина Србије износи 88.361 km^2 . Дужина границе Србије је 2397 km . На истоку Србија се граничи са Бугарском, на североистоку са Румунијом, на северу

са Мађарском, на западу са Хрватском и Босном и Херцеговином, на југозападу са Црном Гором, а на југу са Албанијом и Македонијом.¹⁶

Србија је Балканска земља. Највећи део њене територије (75%) лежи на простору који се више од два века назива Балкан или Балканско полуострво. У прошлости се граница повлачила долином Дунав и Саве према западу до ушћа реке Купе. Онда долином Купе узводно до развођа преко Горског Котара у Ријечки залив и за њу се може рећи да је више била административна него морфолошка, јер је представљала границу између две велике империје Аустроугарске и Турске. Јован Цвијић је границу померио долином Саве према северозападу до Љубљанске котлине, из те котлине граница иде развођем према нејасног словеначког крша и на западу до реке Соче. Прелаз између северног дела Балканског полуострва и средње Европе је постепен, чак и неприметан.

Најистакнутије географске целине (регије) Србије су: Родопска, Карпатско-балканска, Динарска и Шарска. Она представља мост између Европе и Азије. Моравско – вардарско долином Србија је повезана са Егејским морем и осталим земљама Медитерана. Моравско – нишавском долином повезана је са Бугарском и земљама Блиског истока. Преко Косова и Метохије (долином Дрина) постоји веза са албанским лукама, а преко тимочког басена са источном Европом.

Географски положај Србије на Балканском полуострву чини природни мост и раскрсницу између западне, средње, јужне и источне Европе и југозападне Азије. Долином Нишаве, Вардара и Мораве продирали су Турци. Старе културе: *јелинска* и *византијска* продирале су са југа овим удолинама и оставила значајан културни траг на нашим просторима.

Србија је средњоевропска земља, јер се око 25:% њене површине налази северно од Саве и Дунава. То је просторна Војвођанска низија око Дунава, Тисе и Саве. На овим просторима су продирали утицају духовне и материјалне културе из Средње и Западне Европе.

¹⁶ Д.Јовичић, „Туристичка географија Србије“, Универзитет у Београду-Географски факултет, Београд, 2009, стр.9

Србија је подунавска земља. Дунав кроз Србију протиче или је додирује на дужини од 588,6 *km* и Србији отвара пут на Северно и Црно море. Кроз Босфори Дарданеле овај пут води у Егејско, односно Средоземно море. На Дунаву лежи Београд главни град Србије.

Слика 2. Београд (главни град Србије)

Извор: www.google.rs

Дунав представља важан међународни саобраћајни правац (међународни коридор 7) који географском положају Србије даје изузетан значај, не само у домаћим него и у европским размерама. Дунав код Београда прима Саву (940 *km*) – најдужу балканску реку, што му даје функцију великог европског раскршћа.

Подунавски положај подразумева да наша земља припада групи од 10 земаља кроз које протиче Дунав (2.850 *km*) , друга највећа европска река. Изграђивањем канала Дунав-Рајна-Мајна и пуштањем у промет 1992. године положај Србије је постао још јачи и утицајнији

Слика 3. Дунав

Извор (www.google.rs)

На нашем простору Подунавља поникле су Винчанска, Старчевачка и Лепенска култура, које по домету и вредности спадају у ред европске и светске баштине. Потичу из периода 4-5 хиљада година пре наше ере.

Основна осовина укупног спајања и прожимања на простору Србије је саобраћајница Београд-Ниш (лежи на међународном Коридору 10) односно широки коридор Велико Моравске удолине.

Поред огромног саобраћајно- географског значаја Велико-моравске удолине за повезивање севера и југа Србије, треба истаћи и изузетно важну улогу Западно-моравске долине у повезивању западних и источних делова наше земље.

Такође се спајањем и прожимањем одликују Војводина, као део Панонске низије и Косово и Метохија, због отворености долинама Ибра, Ситнице и Лепенца. У Србији постоје два саобраћајно-туристичка раскршћа међународног значаја: Београд и Ниш.

Чињеница је да око 90% међународног туристичког промета у Србији има транзитно обележје, што се доводи у везу са повољним саобраћајно-географским положајем наше земље.

2.2 Кретање БДП у Србији у 21.веку

2.2.1 Стање привреде Србије

Држава која је заузимала централни део Балкана и била раскрсница истока и Запада, снажна и јака "само за 10 дана" се распала. Рат је кренуо у Словенији, затим у Хрватској 1991-1995; БиХ 1992-1995. Србија и Црна Гора биле су укључене у тај рат и УН су зато увеле санкције овим бившим републикама СФРЈ. Македонија је једина била поштеђена ратних окршаја.

Ова ратна пустошења се пренела са Балкана и одразила на туризам Европе и на међународни туризам на Светском нивоу. СФРЈ је била привлачна страним туристима, због улагања у инфраструктуру, доступност до јадранског мора, језера, планина, са изузетном културно-историјским споменицима. Све републике су осетиле велики пад у туризму по приходима и доласцима.

Табела 1. Пад туристичког промета у Југославији у периоду од 1990-1992.године

	92/91	91/90	90/89
% промена у односу на претходну годину страни доласци	-52,02	-81,48	-8,84
% промена у односу на претходну годину, приходи од туризма	-57,26	-83,13	24,3
% промена у односу на претходну годину, број ноћења	-52,00	-83,78	-3,26

Извор: WTO. Tourism Trends Worldwide and in Europe 1980-1992, WTO 1993

Европа је имала 60% учешћа у туристичком промету света. Југославија је у том учествовала са 1,92 % (1989). Пад туристичког промета за време ратних оквира је изузетно велика, а посебно у Хрватској.

Србија је од 2001.године политичким променама, великим очекивањима и обећањима, почиње и интезвира реалан процес транзиције привреде ка отвореној тржишној економији. Започете су реформе, чији је циљ био стварање модерне тржишне привреде и укључивање у европске и светске токове. Српска економија је у првој деценији транзиције остварила солидне резултате

Модел привредног развоја заснивао се на расту сектора услуга, увозу и на страном капиталу. Најзаслужни за раст БДП-а привреде био је сектор услуга са просечном стопом раста од 6,9%. БДП је у периоду од 2001-2009 остваривао просечну годишњу раста око 4,5%.

Табела 2. Кретање БДП у Србији у периоду од 2005.-2014.године

БДП										
Година	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
БДП (у милијардима \$)	25.3	29.7	39.9	49.3	42.9	43.6	46.3	48.6	47.1	47.3
Раст БДП-а	6.0%	5.6%	7.1%	5.6%	-4.0%	1.9%	3.0%	5.0%	-1%	0.2%
БДП по глави становника (USD)	3 408	4 009	5 387	6 685	5 808	5 898	6 241	6 540	7 136	7 797
БДП (ППП) по глави становника	8 357	9 141	10 071	10 821	10 635	10 897	11 365	12 122	13 004	13 954

Извор: Републички завод за статистику

Ако посматрамо табелу уочавамо да БДП расте до 2008.године , где опада за -4,0%. Од 2011 БДП стагнира и 2014 износи око 47,3 милијарди долара.

У недвољној мери раст БДП се засновао на домаћој штедњи и инвестицијама, продуктивности, расту извоза као најбитнијем фактору на страни понуде, унапређењу конкурентности. Са изузетком неколико добрих приватизованих фирми, српска индустрија се данас налази у тешкој позицији, и треба проћи доста времена да достигне предтранзициони ниво.

2.3 Карактеристике развоја туризма у Србији

Србија је карактеристична по многим природним обележјима, појавама и процесима, који поседују одређене туристичке вредности. У разноврсној и сложеној структури просторне композиције територије Србије заступљени су сви облици рељефа. У групу природних туристичких вредности Србије сврставају се: планине, пећине, кањони и клисуре, природна језера, реке, национални паркови, минерални и термоминерални извори, биљни и животињски свет итд.

Према врсти места на којима одлазе туристи, туризам у Србији се дели на: планински, бањски, градски, спелеолошки, језерски, речни, сеоски и манифестациони туризам. Према врсти годишњег доба туризам се дели на сезонски и вансезонски. На основу дужине боравка може бити боравишни или стационарни, и мобилни или транзитни.

Планинска област се састоји од три планинске зоне. **Динарски** планински простор Србије је и најпространији део. У овој зони се могу издвојити неколико целина: Подрињско – ваљевске планине и Шумадијске планине, које се налазе на јужном ободу Паносног басена, затим, Старо – влашке планине и површи, Копачичке планине и проклетијско – шарске планине. **Карпатско – балкански** планински простор карактерише природа представљена добро очуваним шумским комплексом. Овај планински део има уређена ловишта, бање и добру саобраћајну

повезаност са градским центрима. **Родопске планине** још увек нису туристички добро валоризоване. Најпосећенији део ове планинске регије јесте Власина с Власинским језером. У **Панонској регији** Србије Фрушка гора, Вршачке планине, познате су по туристичким вредностима и све више налазе место у туристичкој понуди.

Имајући на уму могућности развоја туризма, планине Србије се деле на: Излетничке, здравствено-лечилишне, спортско манифестационе, културно-манифестационе, ловишта, меморијалне, планине националних паркова и викендашке планине.

Излетничке планине, се налазе у близини већих градских насеља и индустријских центара и углавном су добро саобраћајно повезане са овим центрима. Овде спадају: Авала, Букуља, Фрушка гора, Маљен, Космај, Дивчибаре, Јастребац...

Културно – манифестационе планине су оне на којима се налазе споменици и историјски значајна места, где се одржавају манифестације. У ову групу спадају и планине с већим бројем манастира (Фрушка гора, Овчар, Каблар), али и Тара, Радан, Цер, Космај, Јастребац...

Здравствено – лечилишне планине које омогућавају лечење, рекреацију и рехабилитацију гостију у посебним медицинским установама. У ову групу спадају: Голија, Јавор, Озрен, Златар, Златибор, као и планине у изворишном делу таре, где се налази дечје летовалиште у Веруши.

За планине ловишта карактеристично је очувана природа, богатство, ловне дивљачи, као и ловишта на ограђеном или слободном простору. Овде спадају: Дели Јован, Стара планина, Хомољске планине...

Меморијалне су оне на којима се налазе споменици посвећени људима или догађајима из прошлости. Такве су: Авала са спомеником Незнаком јунаку, Космај са спомеником на врху планине, Гучево и мачков камен са спомен – костурницама из Првог светског рата, Копаоник с гробницом Јосифа Панчића.

Викендашке планине на којима су људи подигли куће за одмор. Велики број викенд – кућа налази се на Златибору, Фрушкој гори, Копаонику, Тари, Јастрепцу, Руднику, Букуљу, Космају, Венчацу, Сувој и Старој планини...

У групу планина националних паркова убрајају се: Копаоник, Тара, Шара. Копаоник (2017 *m*) је једна од највећих планина у Србији. Раније је убрајан у Родопске планине, али је на основу новијих геотектонских проучавања сврстан у Динариде. Копаоник се пружа меридијански око 75 *km*, а широк је у пречнику око 40 *km*. Средишњи део ове планине представља пространу, заталасану површ (Равни Копаоник), високу око 1700 *km*. У подножју Копаоника јављају се топли минерални извори и бање (Јошаничка, Луковска и Пролом), што повећава туристичку атрактивност ове планине. Према северозападу Копаоник се наставља у Жељин, Гоч и Столове, који су смештени у окуци Ибра и западне Мораве.

Пећине, кањони и клисуре представљају значајан потенцијал Србије који још увек није адекватно искоришћен. Пећине привлаче пажњу туристима дужином канала, пећинским накитом, дворанама. Такође су биле прва станишта људи и имају археолошку вредност. За посету туриста су уређене : Рајкова пећина код Мајданпека, Церемошња код Кучева, Лазарева и Верњикица код Бора, Ресавска код Деспотовца, Рисовача код Аранђеловца (палеолитски музеј), Петњичка код ваљева, Мермерна код Приштине и Потпећка код Ужица. Најбоље су валоризоване Рајкова и Ресавска пећина.

За крашке терене Србије су везани кањони као посебан тип речних долина. Привлаче пажњу својом дужином, ерозивним проширењима, изворима, врелима...По занимљивости познате су кањон реке Мируше, кањон реке Вратне, Увца...

Клисуре су приступачније и проходније од кањонских речних долина. Најрепрезентативнија и најинтересантнија је Ђердапска клисура на Дунаву. Клисура је дуга 98 *km* и дубока 350 *km*. Композитног је карактера, уједно је и највећи национални парк у Србији чије су туристичке вредности у великој мери допуњене, пре свега археолошким локалитетима (Лепенски Вир, Дијана, Трајанова табла, Понтес) споменици средњовековне културе, хидроелектранама и насељима. Поред

наведених, укупне вредности клисуре, заједно са Дунавом, значајно повећава погранични међудржавни положај, водени и копнени међународни и домаћи саобраћај. Затим следе остале клисуре, Овчарско – кабларска на Западној Морави, Сврљишка на Сврљишком тимоку, Грделичка на Јужној Морави, Сићевачка на Нишави, Руговска на Пећкој Бистрици и друге.

У Србији се налази већи број језера. Према настанку басена језера се деле на природна и вештачка или антропогена. Природна језера су малобројна, мала по површини. Има их у Војводини и на планинама. У панонској регији налазе се еолска језера која су законом заштићена. Позната еолска језера у Војводини су палићко, Слано, Крваво, Лудошко. Сва су мања осим Палићког. У приобаљу овог језера се налазе угоститељски и туристички објекти.

Слика 4. Ђердапско језеро

Извор: www.google.rs

У Србији има и флувијалних и урвинских језера. Познато урвинско језеро је Завојско на реци Височици, а позната флувијална језера се налазе на реци Мируши. Ова језера се називају ”Метохијске Плитвице”, и заштићене су као природна реткост.

Слика 5. Метохијске Плитвице

Извор: www.google.rs

Међу речним језерима постоје и она која су настала у напуштеним меандриам река и налазе се у панонском делу наше земље. Најпознатија је Обедска бара, смештена у меандру Саве. Позната је и као једна од највећа станишта птица. Истог порекла је и језеро Русанда јер се налази у напуштеном меандру Тисе.

Већина вештачких језера у Србији настала су преграђивањем река после 1947.године. Према намени деле се на она која служе за производњу електричне енергије, за водоснабдевање насеља и индустрије, наводњавање обрадивих површина, за лов и туризам. Највећу туристичку посету остварује Ђердапско језеро. Такође, је интересно за турсите и Власинско језеро.

Туристички потенцијал представљају и *реке* Србије. Најинтересантије реке су Дунав, Сава, Тиса, Дрина. Нешто мање и сиромашније водом: Нишава, Велика Морава, Западна Морава, Бели Дрим.

Бањски туризам у Србији има дугу традицију. Туристичку активност везана је за бројне и разноврсне минералне, термоминералне, радиоактивне и гасне изворе. Сви се они једним именом називају лековите воде. Србију популарно зову ”Републиком Бања”. Многи од њих су користили Римљани још пре 2000.година о коме сведоче разни археолошки локалитети у Нишкој, Гамзиградској, Врањској

бањи и друге. Користили су их и Турци о чему сведоче турска купатила – хамами. Бање на територији Србије се деле на:

”Шумадијска: Младеновачки селтерс, Буковичка бања и Паланачки кисељак;

Западно - моравска: Овчар бања, Горња Трепча, Матарушка, Богутовачка, Врњачка бања;

Копанничко – јастребачка: Јошаничка, Рибарска, Луковска, Куршумлијска, пролом бања;

Новопазарско – прибојска: Прибојска бања, Прилички кисељак, Новопазарска бања, Рајчиновачка бања;

Јужно – моравска: Сијаринска, Врањска бања;

Источно – србијанска: Брестовачка, гамзиградска, Сокобања, Звоначка, Нишка бања;

Западно – србијанска: бања Ковиљача, Врујци;

Војвођанска: кањижа, бања Јунаковић, Русанда, Врдник, Сланкамен;

Косовска: Илиџа, Клокот.¹⁷

Врњачка бања представља симбол бањског туризма у Србији. Традиција лечења везана је за римски период. Потврда тога су остаци римских извора – *Fons Romanus* и метални новчићи који су откривени 1925.године. У бањи се налазе седам минералних извора: Топла вода, Слатина, Снежник, Језеро, Борјак, Бели извор и Врњачко врело. Врњачку бању је прошле године посетило 147.555 посетилаца.

По својим вредностима и по промету гостију одмах иза Врњачке бање су Сокобања, Нишка бања и Богутовачка бања.

¹⁷ Д.Јовичић, „Туристичка географија Србије“, Универзитет у Београду-Географски факултет, Београд, 2009, стр.41

Разноврсност и богатство природе Србије наметнули су потребу и њене заштите. Као резултат тога наметнули су потребу проглашење пет националних паркова Србије.

- **Национални парк Копаоник** обухвата територију планине која је још од давнина позната по рударству и туризму. Захвата површину 11.800 *ha* и статус националног парка остварио је 1981.

- **Национални парк Тара** је на истоименој планини и захвата површину 22.000 *ha*. Овај статус стекао је 1981. а познат је по Панчићевој оморици, која представља реликт и ендемит.

- **Национални парк Ђердап**, највећи је по површини и заузима 64.000 *ha*, проглашен је 1974. године. Располаже са више природних објеката – археолошким налазиштима и споменицима и туристички најинтересантнијом Ђердапском клисуром. Поседује и неколико заштићених резервата.

- **Национални парк Шар – планина**, проглашен је 1985. године и захвата површину од 39.000 *ha*. Чине га високи планински врхови, ледничка језера, клисурасте долине потока итд.

- **Национални парк Фрушка Гора**, добила је статус парка 1960. године. Захвата површину 25.392 *ha*. Поред шумских комплекса и више излетишта, најбитније обележје су средњовековни манастири (Ново Хопово, Крушедол, Мала Ремета и други) који су још увек недовољно туристички валоризовани.

Друштвени фактори за развој туризма у Србији су бројни и разноврсни. Као њихова последица јављају се антропогене туристичке вредности. Ове вредности су погодне за развој туризма и за постизање економских ефеката.

Археолошко локалитети у Србији датирају још из преисторије, ако и из периода првих цивилизација чије трагове срећемо на нашем тлу. Позната палеолитска станишта су Рисовача код Аранђеловца и Градац код Крагујевца. Туристички је најбоље валоризована пећина Рисовача. Мезолитски локалитети за потребе туризма јесте Лепенски Вир. Неолитски локалитете су Винча код Београда,

Старчево код панчева, Бубањ код Ниша итд. Археолошки локалитети из металног доба су Атеница код Чачка, Карабурма и Роспи – Ћуприја у Београду. За туризам велики значај имају и остаци четири римска царска града: *Sirmium* (Сремска Митровица), *Singidunum* (Београд), *Mediana*(Ниш) и *Felix Romuliana* (Гамзиград).

Најпознатије грађевине из раздобља 8 – 12.века јесу : Петрова црква код Новог Пазара (или црква апостола Петра и Павла), која представља најстарији споменик црквене архитектуре. Од посебног значаја су остаци утврђених градова у Долини Дунава: Петроварадин, Калемегдан, Смедерево, Рам, Голубац итд. У долини Јужне Мораве је Корвин град, познати Соко – град у близини Сокобање.

Слика 6. Петрова црква

Извор: www.google.rs

На територији Србије налазе се споменици који су везани за новију историју, тј. За људе и догађаје из првог и Другог светског рата, као и за послератни развој земље. Туристичку вредност имају и спомен – комплекси у крагујевцу – спомен парк Шумарице, Кадињача код Ужица, Слободиште у Крушевцу, Бубањ код Ниша...

Амбијенталне целине и туристичке манифестације, удружене с туристичким потенцијалом свог окружења, у великој мери утичу на побољшање садржаја туристичког боравка. Познати су старо градско језгро Суботице, Трг слободе у Новом Саду, Скадарлија у Београду итд. За развој туризма значајне су и разне манифестације: Хомољски мотиви у Кучеву, Вршачка берба грожђа у Вршцу, Дани Боре Станковића у Врању, Мокрањчеви дани у Неготину, Филмски сусрети у Нишу...

На основу свих ових података и разноврсних туристичких вредности Србија има солидну основу за развој туризма. Уз бољу и стручну организацију туризам би могао да заузме одговарајуће место у привредној структури Србије.

3. Карактеристике туризма у свету

3.1 Појам и дефиниције

Реч туризам, има енглески корен речи, а првобитно се везује за човека-путника „ мотивисан жељом за одмором или разонодом у физичком и психичком смислу“¹⁸

Туризам као привредна делатност, јавиће се тек с развојем масовног путовања у 19 в. Први пионери путници су Енглези, затим следе Французи, Италијани и др.

Основан одлика туристе је да борави ван места боравка из свог задовољства или здравствених разлога својих или породице у месту одређења, троши новац и не привређује. Експерти лиге народа (1937) одређују и временску димензију: „ то је особа која посети земљу ван места боравка за период најмање 24 часа.“¹⁹

Постоје велике полемике око дефинисања туризма у зависности од приоритетног значаја. Економисти ће то видети у свом делокругу. Тако су швајцарци Хунзикер и Краф (1937) дали најприхватљивију дефиницију туризма, а усвојено од АИЕСТ, гласи: „ Туризам је скуп односа и појава које произилазе из путовања и боравка посетилаца неког места, ако с тим местом не заснива стано боравиште, и ако с таквим боравком није повезана никаква њихова привредна делатност “

¹⁸ Др.Слободан Унковић, „Економика туризма“, Савремена администрација, Нови Сад, стр.7

¹⁹ Др.Слободан Унковић, цит. дело, стр. 10.

3.2 Пут развоја

На одређеном историјском ступњу развоја производних снага, човек долази до прихода и слободног времена и то користи за своје жеље, задовољства. Путовања, зачетак појаве туризма. Развој туризма може се пратити кроз етапе.

I етапа: јавља се у робовласничком друштву, Египат, Вавилон, Персија, затим Грчка, посете су за време Олимпијских игара и коришћење термалних вода. Римско царство је имало велики број повлашћених за путовања. У средњем веку све је замрло, само су ходочасници масовно путовали у света места.

II етапа: зачетак је 1847. године, организују се прва путовања. Путници су такође из класе привилегованих аристократа, али се убрзо придружују и млада буржоазија.

III етапа: обележава почетак половином 19. века и прераста у масовни савремени туризам и почиње да добија на значењу привредне делатности. Већина туриста су радни људи, који су се изборили за скраћено радно време и одморе. Путовање сами плаћају.

3.3 Значај туризма

Туризам је вишедимензионална појава. Односи се на кретање, путивање које се обавља из задовољства људи, а посећују се разна места. Особе које то чине називају се туристи. Туризам има више значаја: друштвени, политички и економски.

3.3.1 Друштвени значај

Особа која путује упознаје људе и социјалне односе. Сазнаје о култури народа, обичајима, историјским и културним споменицима, достигнућима у науци, уметности, култури. Шири свој образовни ниво и др.

3.3.2 Политички значај туризма

Путник је емисар мира. Кроз кратак боравак у месту опредељености, упознаје друштвено-политичке односе те земље. Упознаје институције, друштвене прописе и др. Информације се о безбедности у тој земљи. Непријатно је за страну земљу ако је посете шпијуни, терористи и криминалци.

3.3.3 Економски значај

Земље радо примају туристе, због њихове улоге потрошача и дају удео у привредне структуре те земље.

Допринос привреде може да буде директан и индиректан.

Непосредно утиче:

- „на развој привредне делатности;
- на платни биланс земље;
- на запослене и њихов стандард;
- на инвестиције;
- на бржи развој недовољно развијених земаља.“²⁰

3.3.4 Карактеристике туристичког тржишта

Карактеристика туризма, као привредне делатности је да има и своје туристичко тржиште. То се пре свега односи на локацију (одредиште) где туриста подмирује своје потребе, путем услуга и добра.

Туриста је пре свега потрошач, у зависности од квалитета услуга и роба која му се нуди, може мање или више да троши своја средства према задовољењу својих потреба. Домаћи туриста је стицао свој новац у својој земљи, исти роши ту, само ван места становања. Тржиште је унутар земље и не повећава и не смањује национални доходак. Међународни туриста доноси своја средства плаћања из своје

²⁰ Др.Слободан Унковић, цит.дело, стр 108.

земље, троши их на страном туристичком тржишту за услуге и робу, тако да се новац прелива у земљу опредељења и повећава БДП те земље. Сиромашне земље, приходе од туризма посебно вреднују уносом девиза страних туриста, који помаже развој привреде.

Основна карактеристика туристичког тржишта је:

- туристичка понуда;
- туристичка потрошња;
- туристичка пропаганда.

Туристичка понуда је веома сложен процес. Почев од државне политике развоја туризма, преко локалних, регионалних, националних, међународних организација, агенција да је се туристичка понуда, преко посебно обучених посредника.

У свету су туристичке понуде све бројније, пре свега због економског значаја, а конкуренција је све већа. Постоје туристичке понуде – дестинације које су због своје изузетне атрактивности или историјско – културног значаја опште познате и првљачне (Нијагарини водопади, Кинески зид, Долина краљева – Египат) музеји (Ермитаж – Русија, Лувр – Француска), манастири, бање, планине и сл. мора – плаже. Атрактивне дестинације су привљачне и за дужа задржавања, а мање атрактивна су за одмор, коришћене Сунца, песка и купања, и често су замена у случају политичких немира за друге жељене дестинације.²¹

Туристичка потрошња најчешће се креће прекопропагандних центара. Понуђење информације односе се на туристичке аранжмане (групне, индивидуалне), опис услова, услуга, саобраћај, повезаност са другим туристичким местима.

Квалитет понуда и цене су од посебног значаја за опредељивање туриста за одређене дестинације. Ништа мање од тога је обавештавање о безбедности земље у

²¹ Др.Видоје Стефановић, др.Живорад Глигоријевић, Економика туризма, Ниш 2010. стр.144

којој се путује. Понашање туриста и пре пута може да буде сложен процес, па и да се отказују аранжмани. У кризним местима долази до смањивања прихода и дестинације губе своју достигнуту примамљивост.

Туристи траже услове према својим могућностима да то и плате. Сигурно је „да ће средина на вишем развојном нивоу и културном степену то знати боље контролисати и доzirати.”²²

3.4 Услови за развој међународног туризма

Туризам постаје све значајнији фактор у приливу новца и уливање у привредне токове. Држава је заинтересована и својом политиком организује планирање и програмирање услова на развој туризма, од владе до локалних власти. Политиком туризма обезбеђује организациону мрежу привредних и непривредних активности, а све у циљу задовољења туристе-потрошача. Услужна делатност је угоститељство, саобраћај, трговина, путничке агенције, занатство... Ту су и непривредне активности: културне, спортске, разне туристичке организације на нивоу места, региона, нације или међународне организације.

Данас у свету многобројне су и међународне организације и удружења, чији је задатак да стварају објективно повољније услове за развој међународног-светског туризма у глобалу.

За већу привлачност, туриста, држава даје кредите за модернизацију и изградњу смештајних објеката и опреме; адаптацију ресторана, кафана; изградња пратећих објеката инвестициона улагања за важне саобраћајнице и др.

3.5 Кретање међународног туризма у свету

Туризам у свету је у сталном успону, 1950. године учествује 25,5 милиона туриста са потрошњом од 2,1 милиона долара, 1983. године уследио је благи

²² Др.Видоје Стефановић, др.Живорад Глигоријевић, цит.дело стр.51

пораост од 1,23% туриста са потрошњом од 1,55%, неке развијене земље биле су у рецесији²³

Године 1999. забележно је учешће страних туриста 657 милиона, утрошено 455 милиона долара. 2010 – учешће страних туриста 939 милиона, а потрошња 926 милиона долара. Број туриста су увећани за 10 година за 1/3, а потрошња скоро се удвостручила.

3.5.1 Макроекономски ефекти развоја туризма у свету

Већина држава у свету и свет у глобалу, све више улаже у развој туризма, дестинација, јер прилив од туриста убрзава развој привреда. Као резултат поторшње настају одређени економски ефекти. Они могу да се прате кроз одређени временски период, за регионе, земље, свет у целини. Нарочито, кризе имају значајан утицај на развој туризма. Посебно је то дошло до изражаја након кризе 2008. године у САД.

3.5.2 Укупан ефекат туризма, учешће у БДП %

Туризам, посебно помаже својим доприносом у запошљавању становништва одређене дестинације. Подаци *WTTC*, за 2010 указују да је директно запослено 99 милиона људи, а индиректно је у туризму обухваћено 258 милиона.

Допринос привреди статистички је видљив код сагледавања БДП-а.

Табела 3. Укупан допринос путовања и туризма, учешће у БДП %

	2007	2008	2009	2010	2011	2014
Свет	9,6	9,4	9,3	9,0	9,1	9,8
Европа	8,1	8,0	8,0	7,7	7,8	9,2

Извор: WTTC, Tourism Research, www.wttc.org/research/

Како на светском нивоу тако и у Европи осећа се благ пад и то после 2008. године светске кризе до 2011, где се учешће туризма у БДП-у повећало за 0,1% у

²³ ИБИДЕМ, стр.108

свету и Европи. Године 2014. учешће туризма у свету се повећало за 0,7%, а у Европи за 1,4%.

3.5.3 Карактеристике туристичког промета у свету пре и после кризе 2008. године

Веома је значајно сагледати привлачност одређене земље у свету, рангирањем првих 10 земаља.

Табела 4.Првих 10 земаља у свету по међународним доласцима од 1995-2010.године

Земља	1995		2000		2010	
	У мил.	Ранг	У мил.	Ранг	У мил	Ранг
Свет	537,7		674,0		939,0	
Француска	60,0	1	77,2	1	77,1	1
САД	43,4	2	51,2	2	59,8	2
Кина	20,0	7	31,2	5	55,7	3
Шпанија	34,9	3	46,4	3	52,7	4
Италија	31,1	4	41,2	4	43,6	5
Велика Британија	21,7	5	23,2	6	28,3	6
Турска	7,1	5	9,6	16	27,7	7
Немачка	14,8	11	19,0	10	26,9	8
Малезија	7,5	14	10,2	14	24,6	9
Мексико	20,2	6	20,6	7	22,3	10

Извор: UNWTO WORLD TOURISAM Barometar, јануар 2012, Volume 10, Statistical Annex, www.databank.worldbank.org

Ако се посматрају подаци о туристичком промету на првом месту се налази Француска, на другом месту САД, а на трећем месту Кина. Највећи раст је

забележила Турска која је у периоду од пет године побољшала своју позицију за 5 места.

Табела 5. Првих 10 земаља по међународним туристичким доласцима 2013-2014.године

Земље	У милионима	
	2013.године	2014.године
Свет	1.087	1.133
1.Француска	83,6	83,7
2.САД	70,0	74,8
3.Шпанија	60,7	65,0
4.Кина	55,7	55,6
5.Италија	47,7	48,6
6.Турска	37,8	39,8
7.Немачка	31,5	32,6
8.Велика Британија	31,1	32,6
9.Русија	28,4	29,8
10. Мексико	24,2	29,1

Извор: UNWTO Tourism Highlights 2015Edition

Посматрајући табелу у 2014.години Француска је на првом месту, на другом месту је САД, а на трећем месту је Кина. Према туристичком промету, Русија представља једну од десет држава које су забележиле највећи туристички промет.

Табела 6. 10 Државе које су забележиле највећи приход од туризма у периоду од 1980. до 2010. године.

Земља	1980		2000		2010	
	У млрд.\$	Ранг	У млрд.\$	Ранг	У млрд.\$	Ранг
Свет	105,1		475,0		926,0	
САД	10,0	1	82,9	1	103,5	1
Шпанија	6,9	4	30,0	2	52,5	2
Француска	8,2	2	33,0	3	46,4	3
Кина	0,5	36	16,2	7	45,8	4
Италија	8,2	3	27,5	4	38,8	5
Немачка	6,5	6	18,7	6	34,7	6
Велика Британија	6,8	5	21,9	5	32,4	7
Аустралија	0,9	24	9,3	10	29,6	8
Макао (Кина)	-	-	3,2	36	27,8	9
Хонг Конг	1,3	19	5,9	19	22,2	10

Извор: UNWTO WORLD TOURISAM Barometer, јануар 2012, Volume 10, Statistical Annex 2000 и 2010 годину и WTO Tourisam Trends Worldwide and in Europe 1980-1992 за 1980 године, сопствени прорачун.

САД су оствариле највећи приход од туризма. На другом месту се налази Шпанија, а на трећем Француска. У периоду од тридесет година, Кина је забележила највеће повећање од прихода туризма у односу на друге државе у свету. У посматраном периоду Аустралија је три пута повећала приход од туризма.

Табела 7. Државе које су оствариле највећи приход од туризма 2013-2014. године

Земље	У милијардама <i>USD</i>	
	2013.године	2014.године
Свет	1,197	1,245
1. САД	172,9	177,2
2. Шпанија	62,6	65,2
3. Кина	51,7	56,9
4. Француска	56,7	55,4
5. Макао (Кина)	51,8	50,8
6. Италија	43,9	45,5
7. Велика Британија	41,0	45,3
8. Немачка	41,3	43,3
9. Тајланд	41,8	38,4
10. Хонг Конг (Кина)	38,9	38,4

Извор: UNWTO Tourism Highlights 2015 Edition

Ако посматрамо податке о туристичким приходима, на првом месту се налази САД, на другом месту Шпанија, а на трећем месту Кина. За четири године највећи раст прихода од туризма је забележио Макао (Кина).

Табела 8. Државе које су оствариле највећу туристичку потрошњу у периоду од 1980-2010. године.

Земље	1980		2000		2010	
	У млрд. \$.	Ранг	У млрд.\$	Ранг	У млрд.\$	Ранг
Свет	105,3		435,0		926,0	
Немачка	20,6	1	46,2	2	78,1	1
САД	10,4	2	51,2	1	75,5	2
Кина	-	-	10,2	10	54,9	3
В.Британија	6,9	3	27,7	4	50,0	4
Француска	6,0	4	16,6	6	38,5	5
Канада	3,1	9	11,3	7	29,6	6
Јапан	4,6	6	33,0	3	27,9	7
Италија	1,9	13	16,6	5	27,1	8
Русија	-	-	10,1	11	26,5	9
Аустралија	1,7	16	6,1	19	22,2	10

Извор: Унковић. С.; Зечевић.Б.; Економика туризма стр.239, подаци за 1997 и 1920. , годину и UNWTO World Tourism Barometar, јануар 2010, Volume Statistical Annex.

Ако посматрамо потрошњу туриста до 2010. године становници у Немачкој и САД највише издвајају за путовања у иностранство. Кина је на трећем месту. В.Британија је стандардна на 5 месту. Становници Русије и Аустралије издвајају нешто мање у односу на становнке у САД и земље Западне Европе.

Табела 9. Државе које су забележиле највећу туристичку потрошњу 2013-2014

Земље	У милијардама <i>USD</i>	
	2013.године	2014.године
Свет		
1. Кина	128,6	164,9
2. САД	104,1	110,8
3. Немачка	91,4	92,2
4. Велика Британија	52,7	57,6
5. Русија	53,5	50,4
6. Француска	42,9	47,8
7. Канада	35,2	33,8
8. Италија	27,0	28,8
9. Аустралија	28,6	26,3
10. Бразил	25,0	25,6

Извор: UNWTO Tourism Highlights 2015 Edition

На основу табеле, Кина је 2014.године потрошила 165 милијарди долара, 27% више у односу на 2013. и тиме заузела по потрошњи у туризму прво место, затим је следи САД са 110 милијарди долара. Русија је у периоду од четири година побољшала своју позицију за 4 места са 50 милијарди долара потрошених у туризму. Уместо Јапана, Бразил се нашао на листи, са потрошених 25,6 милијарди долара.

4. Утицај криза на туризам

4.1 Криза и туризам

У развоју једне државе, регије или је то светски глобални ниво, наилазе на мање или дубље промене, које у краћем или дужем периоду, опстају, развијају и утичу на стагнацију економије, па самим тим негативно се одражава и на туризам, привредну делатност.

„Кризу у туризму може да изазове било која ситуација, која угрожава туристичку привредну делатност. Рефлексује се на самом броју туриста, њихову потрошњу и умањује учешће у БДП-у”²⁴

Кризе према узроку настанка могу бити: природно-стихијске, политичке, економске, здравствене, технолошке, енергетске и др. Код кризних промена где је узрок стихијска непогода, најчешће су везане за један регион и имају ограничено деловање на удаљене просторе. Трајање кризе је време док се не санирају последице, неколико месеци, могуће и године. Примери таквих криза: Индијски океан 2004.-цунами, ерупција вулкана Етна, земљотреси... Туризам се брзо обнавља у зависности од привлачности дестинација.

Исту ту одлику имају и здравствене кризе: САРС у Мексику, ебола у Африци. Након неколико месеци, кад путници се осете безбедним, туризам је обновљен. Не може се искључити да и ограничене кризне ситуације могу да утичу на светски туризам (буђење вулкана на Исланду и облаци дима који су се наднели над Европом, омели су недељама авионски саобраћај у Европи – везу са целим светом. Путовање туриста је ометено

Технолошке кризе (нуклеарна – Чернобил 1986, Јапан): Смањена путовања све док се страх од несигурности није заборавио. Енергетска криза (нафте) од политичке прелази у економску кризу.

²⁴ Џозеф Е. Стиглиц, цит.дело, стр 116.

Политичке и економске кризе су у узајамном односу. Политички – друштвени немири, штрајкови, државни удари, ратови, доводе до разарања друштвене основе, економије и наставља се у економску кризу.

Економска криза, посебно већих размера је изазвана политиком институција која одлучује о развоју. Све кризе се свде на економске (нафта), само је разлика где се јављају у моћним земљама или у развоју, па ће имати више утицаја на светске активности.

4.2 Кризни догађаји и њихов одраз на туризам

На осцилације кретања у туризму, утицале су одређене ситуације, које су захватале свет у глобалу.

Табела 10. Кризе које су се одразиле на међунаордни туризам у свету

Година	БДП % раст	БДП <i>per capita</i> раст	Међународни доласци раст %	Туристичка потрошња раст %	Криза и догађаји
1974	2	0	3,4	8,9	I Нафтна криза 1973.
1975	1	-1	8,1	20,3	
1982	0	-1	-0,4	-6,1	II Нафтна криза 1980.
1991	2	0	1,3	3,7	Заливски рат, распад Југославије
1993	2	0	3,1	3	Негативна кретања у светској привреди, валутне кризе
1997 1998	3	1,5	3	0,45	Азијска финансијска криза
2001	2	0	-0,3	1,7	Напад на САД и инвазија на Авганистан
2003	3	1	-1,7	9	САРС, Рат у Ираку
2008 2009	-2	-3	-4	-9,4	Светска економска криза

Извор: www.databank.worldbank.org, UNWTO. *Tourisam Highlights*, 2011, Унковић С. , Зечевић Б. стр.227,228.

Ако пратимо табелу најснажнија криза и догађаји у свету, запажамо да највећи удар на туризам, оставила је светска економска криза САД (2008). То се уочава по свим негативним показатељима: БДП -2%; БДП (*per capita*) -3%, међународни доласци -4%; потрошња -9,4%. По тежини удара, следи нафтна криза II. Даље се нижу: Нафтна криза I, напад терориста на САД и инвазија Авганистана, Заливски рат и распад Југославије; САРС и рат у Ираку. Те кризе су уздрмале и туристичке привредне делатности у глобалу.

4.2.1 Утицај кризе у периоду од 1961 – 1970. године

Подаци кретања у БДП су у том периоду непотпуни(светска банка). То је период у коме туризам тек се формира као привредна делатност

Табела 11. Кретања у међународном туризму од 1961-1970. године

Година	Међународни доласци у милионима	Раст у % у односу на претходну годину	Туристичка потрошња у милијардима USD	Туристичка потрошња раст у %
1961	75	8,7	7	6,1
1962	81	8,0	8	10,2
1963	90	10,7	9	10,7
1964	105	16,1	10	13,4
1965	113	7,9	12	15,2
1966	120	6,3	13	15,0
1967	130	8,2	14	8,4
1968	131	1,1	15	3,7
1969	144	9,4	17	12,1
1970	166	15,5	18	6,6

Извор: www.databank.worldbank.org, UNWTO. *Tourism Highlights*, 2011, Унковић С. , Зечевић Б. стр.227,228.

У том периоду 1967 године. Јављају се немири на Блиском истоку, као и у Латинској Америци и Мексику (убијање студената пре Олимпијаде 1968.године). Година 1968. је значајна и по кризи у Чехословачкој интервенција СССР, убиство у САД (Мартин Лутер), расни немири, Вијетнамски рат, Студенсткси немири у Западној Европи. Зато ће у тој години доћи до стагнације у туризму. Доласци расту само 1,1% у односу на претходну годину, а туристичка потрошња 3,7%. Подаци који су забележени у 1967. године указују на раст и развој туризма. У току ове године број туриста се повећао за 9,4%, а туристичка потрошња за 12,1%.

4.2.2 Утицај нафтне кризе 1973. године

Нафтна криза означавала је поремећаје које долази у времену значајног повећања цена сирове нафте. То се одразило изузетно на економију. Следила су два поскупљења 1973. затим 1979/80.године и то је изазвало снажне рецесије у развијеним земљама. Узрок је био политичке природе (сукоб арапског света и западних земаља). САД је снабдевала оружјем Израелску војску у Јом Кипуерском рату (1973). То се одражавало на туризам и први пут раст светског БДП има низак салдо. Учествовале су земље: Алжир, Ирак, Катар, Кувајт, Либија, Саудијска Арабија, Емирати. За једну годину цена је нарасла 70% (3-5-12 долара). Од 1975-1979. године туризам се споро али уједначено опоравља, због слабије куповне моћи становништва.

4.2.3 Утицај нафтне кризе 1979/80. године

Следећи шок – поскупљење догодило се 1979/80 године, изазвало га смањење производње нафте у време залиског рата између Ирака и Ирана. Цена нафте била је 38 долара за барел. Индустијске залихе суочиле се са чињеницом о зависности од нафте за даљи развој. Тражили се алтернативни извори енергије (биомаса, Сунце...). Нови извор нафте се тражио у Северном мору. Тосе све негативно одразило на светски туризам, смањила се куповна моћ људи, а посебно на светску привреду у целини. Салдо у БДП-у 1982.године, доласци и приходи

одразили се негативно. Приход је стагнирао: 1982 – 101 милијарда долара, 1983 – 102 милијарде.

Драстични пад 1983.године у туризму, сем енергетске кризе, доприносе: Фокландски рат, сукоб В.Британије и Аргентине (1982); рат у Либији (1982); немири у Пољској. Године 1984. доћиће до опоравка туристичке активности.

4.2.4 Утицај Заливског рата на кретање БДП и туризам

Ова два рата, прекинула су стабилан туристички промет. Туристи ће поново бити у дилеми безбедног путовања, посебно у Европи.

Табела 12. Раст БДП-а и међународног туристичког промета у периоду од 1987 до 1994. године

Година	БДП % раст	БДП <i>per capita</i> раст %	Међународни доласци раст %	Туристичка потрошња раст %	Туристичка потрошња млрд. <i>USD</i>
1987	4	2	7,4	23,2	177
1988	5	3	8,5	15,6	204
1989	4	2	8	8,3	221
1990	3	1	7,5	21	268
1991	2	0	1,3	3,7	278
1992	2	1	8,3	13	314
1993	2	0	3,1	2,3	323
1994	3	2	6,8	9,1	353

Извор: www.databank.worldbank.org, UNWTO. *Tourism Highlights*, 2011, Унковић С. , Зечевић Б. стр.227,228.

Заливски рат је сукоб Ирака и коалиционих снага САД, ослобађање окупираног Кувајта (1990.г.) Распад СФРЈ почиње 1991 – 1995 године. Одрз тих ратова на туристички промет је већ 1991. године. Кад се јавља нулти салдо БДП *per*

capita – 0%, пад долазака на 1,3% и потрошње изразито на 3,7%, осцилирано се јавио и 1993. године, а тек након 1994. године почео да достиже ниво пре криза.

Заливски рат - Ирак 1990. године окупира Кувајт под изговором да дуж границе црпе ирачку нафту. Ту инвазију УН санкционишу увођењем економског ембарга. Коалиционе снаге истерују Ирак из Кувајта. Рат је дошао само до граница са Саудијском Арабијом, није се даље ширио.

Економске последице осетиле су и суседне земље: Јордан, Египат, Јемен, затим Турска и Индија. Ова политичка криза осетила се на стабилном плану (Јордан -25% туриста). Раст цене нафте је порастао, али је још увек било довољно на тржишту. Ипак је то усупило и ограничено кретање туриста, посебно у том региону. Након тога САД има озбиљне проблеме са претњом са терористима. Анализе Заливског рата (*Goodrich*) да је смањен одлазак из Европе за САД 50%, а прекоокеански летови за 40-50%. Отказивање летова, довело је и до отпуштања запослених.

4.3 Утицај терористичких напада на кретања у међународном туризму

У свету су често немири због владавине насиља. Постоје државе где влада режим терора. Пример је био Тунис, а затим се пренели друштвени немири и на суседе „арапско пролеће” (Алжир, мароко, Египат, Јемен, затим у Сирију, где је ескалирао сукоб до данашњих дана. Колоне избеглица траже спас у Европи.

Велике моћне силе НАТО, укључују се у свргавању таквих режима, уз то решавање и својих интереса на том подручју. Тако да разне верске и друге терористичке групе чине одмазду и нападају поједине објекте у другим земљама (њујорк 2001, Лондон и сл.)

Тероризам нема изузетног утицаја на туризам, ако није већих размера, као што је био случај 11.09.2001.године у САД. Погинуло је 3000 људи. Овај напад је довео до озбиљних поремећаја у туризму, посебно у авионском саобраћају на

линијама целог света. Тероризам се те године јавио и у Турској, Индији. Напад на САД изазвало је отказивање аранжмана у Лондону 20-30%, Њујорк 50-60%.

Последице тероризма, и рата у Авганистану, у Израелу 2/3 смањено ноћење у односу на 2000.годину. Године 2003. почело је да се враћа поверење. Последице терористичких напада су:

- смањене туристичке активности,
- опредељење туриста за друге дестинације,
- економска штета на туристичку привреду.

Табела 13. Кретање у међународном туризму по регионима, промена у % 2001. у односу на 2000. годину

Подручје	Приходи од међународног туризма	Међународни доласци
Свет	-1,0	-0,5
Африка	14,8	3,2
Америка	-9,9	-6,1
Азија и Пацифик	5,1	5,1
Европа	-1,1	-0,5
Блиски Исток	-1,6	-1,3

Извор: WTO.Tourisam Market trends World Overview and Tourisam Topics, 2003 Edetion ; * у локалним валутама по сталним ценама

Свет је осетио несигурност, што је довело до поремећаја у светском туризму, како у доласцима, тако у приходима. Године 2001. у односу на 2000. у целом свету, 1% опада приход од туризма, а међународни доласци за -0,5%. Америка, мета тероризма има пад у приходима -9,9%, ау доласцима -6,1 %, Блиски Исток са својим немирима такође је у минусу, приходи -1,6%; доласци -1,3%. У

Африци се смањују доласци, само Азија и Пацифик држе свој стандард у туристичким активностима.

4.4. Утицај кризних подручја на туризам Северне Африке и Блиског Истока

Овај део света је често био узбуркан верским сукобима, терористичким режимима, углавном моћних земаља због интереса и смиривања, свргавања неодговарајућих влада. Зачетак је од 1967.године са повременим смиривањем, а почетак овог миленијума политичка криза се јавља истовремено и са захтевима за промену владајуће гарнитуре, промену политичког система. Јављају се друштвени немири, долази и до рата. Успех такве побуне 2010.године у Тунису, охрабрио је Алжир, затим Египат, Јемен, Либију, посебно Сирију где и 2015.године траје ратни немир, а читав егзодус народа креће ка Европи, тражећи спас. Сви појединачни немири, прелазе у једнствену кризу „Арапско пролеће” што погађа туризам Северне Африке и Блиски Исток.

Табела 14. Међународни туристички доласци пре и после "арапског пролећа", промена у %

Земље	2009/08	2010/09	2011/10	2012/11	2013/12	2014/13
Египат	-3,1	17,9	-32,4	17,9	-18,1	5,0
Тунис	-2,1	0,0	-30,7	24,2	5,3	-3,2
Алжир	3,7	7,3	15,7	10,0	3,7	-
Мароко	5,9	11,4	0,6	0,4	7,2	2,4
Јордан	1,6	20,3	-12,8	5,1	-5,2	1,1
Сирија	12,2	40,3	-40,7	-	-	-
Палестина	2,2	32,4	-14,5	9,3	11,3	1,9
Либан	38,9	17,1	-23,7	-17,5	-6,7	6,3

Извор: UNWTO Tourism Highlights 2015 Edition

На основу података у табели све државе су забележиле смањење промета страних туриста сем Сирије и Либана. Године 2010, све посматране државе забележиле су смањење страних туриста као последицу ратних немира. У 2013. и 2014. години бележи се повећање или стагнација туристичког промета у свим посматраним државама осим у Тунису, Алжиру и Сирији.

Табела 15. Приходи од туризма у појединим земљама пре и после "Арапског пролећа" у мил. *USD*

Земље	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Египат	10.985	10.755	12.528	8.707	1.051	1.165	-
Тунис	2.953	2.773	2.645	1.805	2.227	2.191	2.342
Алжир	324	267	219	209	217	350	-
Мароко	7.168	6.557	6.703	7.307	6.703	6.854	7.055
Јордан	2.943	2.911	3.585	3.000	4.061	4.117	4.375
Сирија	3.150	3.757	6.190	-	-	-	-
Палестина	269	410	667	-	755	399	-
Либан	5.819	6.774	7.995	6.821	6.327	5.872	-

Извор: UNWTO Tourism Highlights, 2015 Edition

На основу табеле видимо да је већина земаља имала раст или стагнацију прихода до 2011. године. "Арапско пролеће" имало је негативан утицај на приходе од туризма у већини држава Блиског истока и Северне Африке. Године 2014. само се у Мароку и Јордану осетио благи пораст прихода. Економска криза из 2008. године је такође утицала на кризне догађаје у овим земљама.

4.5 Утицај криза на туризам у Србији

Као и већину земаља, светска економска криза у другој половини 2008. и током 2009.године је утицала на развој привреде и туризма Србији. Иако су наше власти у почетку негирале или да ће нас заобићи и да представља развојну шансу Србије, то се није догодило.

Табела 16. Доласци и ноћења туриста у Србији у периоду од 2005-2014.године. (у милионима)

Република Србија			
Године	Укупно	Домаћи	Страни
2005	6,5	5,2	1,2
2006	6,6	5,4	1,2
2007	7,3	5,8	1,4
2008	7,3	5,9	1,4
2009	6,7	5,2	1,4
2010	6,4	4,9	1,4
2011	6,6	5,0	1,6
2012	6,4	4,6	1,8
2013	6,5	4,5	1,9
2014	6,0	3,9	2,1

Извор: Републички завод за статистику

На основу података у тавели можемо да закључимо да се број туриста, као и ноћење туриста повећао до 2008. године. Међутим, од 2009. до 2014. године забележено је смањење и стагнација туристичког промета. Истовремено

забележено је смањење броја домаћих туриста, али и повећање броја страних туриста.

Светска финансијска криза у Србији је изражена кроз мањи прилив страних инвестиција, смањење запослености, успоравање процеса приватизације, привредних активности и привредног раста. Будући да је еврозона највеће тржиште српских извозних производа, смањење тражње у тој зони се негативно одразило на привреду Србије. Девизне дознаке из иностранства које су имале стабилизаторску улогу су у условима светске кризе такође смањене.

Закључак

Светска финансијска криза 2008. године у САД-у, настала је због нерегулисаног тржишта, високих каматних стопа, брзог раста цена некретнина на глобалном тржишту, као и одобравању банкарских кредита неликвидним дужницима. САД је остварила фискални и трговински дефицит. Велике суме новца САД је трошила у циљу ширења својих интереса на ратним тржиштима на Блиском Истоку. Ова криза није благовремено препозната и нанела је погубне последице на глобално тржиште (финансије, привреда и откази и осиромашење становништва). Разумевање настанка развоја и начина смиривања криза, може помоћи да се евентуалне будуће такве промене спрече.

Криза је имала значајан утицај на развијене државе, као и на државе у транзицији. Србија као држава у транзицији се у дугом временском периоду налазила у рецесији. Српска привреда је већ била "рањена" санкцијама, бомбардовањем и ограничавањем кретања путника и робе на глобалном тржишту. Велика депресија има негативан утицај на развој привреде Србије и утиче на нова задужења. Држава се задужује у износу од 60-70% БДП-а. У току 2015. године доносе се нове смернице штедње у виду смањивања плата и пензија. Истовремено чине се покушаји развоја туризма. Одређена средства су усмерена за развој туризма Србије, односно циљ средстава је смањивање преливања туристичке потрошње из Србије у друге туристичке дестинације. Почиње да се издваја ове године за запостављен туризам 450 000 милиона, препорука да се смањи преливање туристичке потрошње у друге развијене земље. Доноси се Закон о заштити туриста (преваре агенција су честе).

Туризам као привредна делатност има значајан утицај на развој привреде и друштва сваке државе. Мало повећање указује да рецесија траје више година. У свету је забележен туристички промет од 939 милиона туриста у току 2010. године. Он је 2014. године износио 1133 милиона туриста. Забележено је повећање туристичког промета и у кризним ситуацијама. Истовремено забележено је повећање прихода од туризма у посматраном периоду са 926 милиона долара на

1245 милиона долара. Забележен је већи број туриста у односу на приход од туризма јер туристи остварују мањи број просечних ноћења у туристичким дестинацијама. Најпосећеније земље су Француска, САД, Кина и Шпанија. Највећи приход од туризма оствариле су САД, Шпанија, Кина, Немачка, Велика Британија. Кина је забележила највеће повећање прихода од туризма.

Утицај криза на развој међународног туризма је видљив у осцилацијама у односу на БДП. Највеће смањење БДП је забележено за време Велике рецесије. Наведено се одразило на туристичку потрошњу као и на забележени број туриста. Следи нафтна криза 1982. године, нафтна криза 1973. године. На четвртном месту се налази терористички напад који се десио у САД-у 11. септембра 2001. године. Рат у Ираку, а након тога Азијска финансијска криза имали су велики утицај на смањење туристичке тражње. Заливски рат и распад Југославије такође су утицали на туристичка кретања у свету. Године 2010. " Арапско пролеће", регионална криза Северне Африке и Блиског Истока су имали негативан утицај на привредни развој суседних држава, као и држава у Европи

Туризам бележи значајан развој и у условима највећих криза. Међутим, неопходно је указати да се понашање туриста мења, односно да они током времена траже краћи пут до дестинације. Кризе негативно утичу на раст и развој туризма. Након кризе туризам веома често бележи туристички промет на нивоу од пре почетка кризе.

Литература:

1. Аранђеловић З., „Регионални развој и демографски токови земаља југоисточне Европе”, Универзитет у Нишу, јун 2007. године.
2. Јовичић Д., „Туристичка географија Србије”, Универзитет у Београду – Географски факултет, 2009.
3. Павловић М., „Географија Југославије II”, САВРЕМЕНА АДМИНИСТРАЦИЈА, Београд 1998.
4. Републички завод за статистику, Статистички годишњак Р. Србији, Београд, 2015.
5. Републички завод за статистику, Годишњи национални рачуни, Београд, 2015.
6. Родић Д.П., Павловић М.А., „Географија Југославије I”, САВРЕМЕНА АДМИНИСТРАЦИЈА Д.Д., Београд, 1994.
7. Стефановић В., Глигоријевић Ж., „Економика туризма”, СВЕН, Ниш, 2010.
8. Стиглиц Џ.Е., Америка, слободна тржишта и слом светске привреде, „Слободан пад”, АКАДЕМСКА КЊИГА, Нови Сад, 2013.
9. Тасић С., „Светска економска криза: дилеме и решења”, Службени гласник, Београд 2013.
10. Унковић С., Чачкић К., Бакић О., Попески Ј., „Савремени токови у туризму”, Економски факултет, Београд 1991.
11. Унковић С. „Економика туризма”, САВРЕМЕНА АДМИНИСТРАЦИЈА, Београд, 2001.
12. Унковић С., Зечевић Б., „Економика туризма”, Економски факултет у Београду, Центар за издавачку делатност, Београд, 2001.

13. Унковић С., „Међународни туризам у условима економске кризе са посебним освртом на југоисточну Европу”, Универзитете Сингидунум, Београд, 2009.
14. UNWTO TOURISAM HIGHLIGHTS 2011 EDITION
15. UNWTO TOURISAM HIGHLIGHTS 2012 EDITION
16. UNWTO TOURISAM HIGHLIGHTS 2015 EDITION
17. <http://ec.europa.eu/eurostat/web/tourism>
18. http://www.wttc.org/-/media/files/reports/economic%20impact%20research/2015_league%20tables.pdf
19. https://en.wikipedia.org/wiki/World_Tourism_rankings
20. <http://www.worldbank.org/>
21. www.nbs.rs
22. www.wttc.com

Биографија

Бранислав Ђорђевић рођен је 21. августа 1989. године у Нишу. Основну школу „Вук Караџић” завршио је у Дољевцу, након чега уписује и завршава средњу Економску школу такође у Дољевцу са звањем Економски техничар. Основне студије, на Природно – математичком факултету у Нишу, уписао је 2008/2009 на Департману за географију, а завршио септембра 2012. године. Исте године уписао је Мастер академске студије на Департману за географију.

Редни број, РБР:	
Идентификациони број, ИБР:	
Тип документације, ТД:	монографска
Тип записа, ТЗ:	текстуални / графички
Врста рада, ВР:	мастер рад
Аутор, АУ:	Бранислав Ђорђевић
Ментор, МН:	Јелена Петровић
Наслов рада, НР:	УТИЦАЈ СВЕТСКЕ ФИНАНСИЈСКЕ И ЕКОНОМСКЕ КРИЗЕ НА РАЗВОЈ МЕЂУНАРОДНОГ ТУРИЗМА
Језик публикације, ЈП:	српски
Језик извода, ЈИ:	енглески
Земља публикавања, ЗП:	Србија
Уже географско подручје, УГП:	Јужна Србија
Година, ГО:	2015
Издавач, ИЗ:	ауторски репринт
Место и адреса, МА:	Ниш, Вишеградска 33.
Физички опис рада, ФО:	стр.64 ; табеле 16; слика 6
Научна област, НО:	Географија
Научна дисциплина, НД:	Светска привреда
Предметна одредница/Кључне речи, ПО:	туризам, развој, криза, економски ефекти туризма
УДК	339.747:338.48
Чува се, ЧУ:	библиотека
Важна напомена, ВН:	
Извод, ИЗ:	Развој туризма је изложен великом броју фактора економске и ванекономске природе. Циљ рада је да се анализира утицај досадашњих криза на туризам са посебном пажњом на утицај светске и финансијске кризе из 2008. године.
Датум прихватања теме, ДП:	
Датум одбране, ДО:	}
Чланови комисије, Председник:	
Члан:	

Accession number, ANO :	
Identification number, INO :	
Document type, DT :	monograph
Type of record, TR :	textual / graphic
Contents code, CC :	university degree thesis
Author, AU :	Branislav Đorđević
Mentor, MN :	Jelena Petrović
Title, TI :	IMPACT OF THE GLOBAL FINANCIAL AND ECONOMIC CRISIS ON DEVELOPMENT OF TOURISM
Language of text, LT :	Serbian
Language of abstract, LA :	English
Country of publication, CP :	Republic of Serbia
Locality of publication, LP :	Serbia
Publication year, PY :	2015
Publisher, PB :	author's reprint
Publication place, PP :	Niš, Višegradska 33.
Physical description, PD : (chapters/pages/ref./tables/pictures/graphs/appendixes)	64 p.; 16 tables; 6 pictures;
Scientific field, SF :	Geography
Scientific discipline, SD :	Global economy
Subject/Key words, S/KW :	tourism, development, crisis, economic effect of tourism
UC	339.747:338.48
Holding data, HD :	library
Note, N :	
Abstract, AB :	The development of tourism has been exposed to the influence of numerous economic and non-economic factors. The result of the research is to analyze the influence of the previous crises on tourism with special attention on the influence of the World financial crisis of 2008.
Accepted by the Scientific Board on, ASB :	

Defended on, DE :	
Defended Board, DB :	President:
	Member:
	Member, Mentor: